

Прикладне значення авторської художньої ляльки у контексті творчого розвитку особистості в умовах гурткової роботи

Анотація. У статті розкрито прикладне значення авторської художньої ляльки у контексті творчого розвитку особистості в умовах гурткової роботи; схарактеризовано історичний розвиток художньої авторської ляльки; зміст поняття «авторська лялька»; схарактеризовано феномен сучасної ляльки ООАК (One Of A Kind); визначено етапи створення ляльки ООАК.

Ключові слова: гурткова робота, творчий розвиток, авторська лялька, художня лялька, лялька ООАК.

Abstract. The article reveals the applied meaning of the author's artistic doll in the context of the creative development of the individual in the conditions of group work; the historical development of the artistic author's doll is characterized; the meaning of the concept of «author's doll»; the phenomenon of the modern OOAК (One Of A Kind) doll is characterized; the stages of creation of the OOAК doll are defined.

Keywords: group work, creative development, author's doll, art doll, OOAК doll.

Постановка наукової проблеми. В умовах становлення української держави одним з актуальних питань є розвиток інтелектуальних і творчих здібностей особистості, розвиток її компетентностей на основі культури та мистецтва. Заклади мережі позашкільної освіти володіють безмежними можливостями для художньо-естетичного виховання дітей і підлітків. Заняття в них відкривають для кожного із вихованців простір для розвитку ініціативності і самостійності, формують соціально-педагогічні умови для розвитку творчих та інтелектуальних здібностей учнів, зокрема, їхньої художньої уяви. Значення цих занять важко переоцінити, оскільки саме в ранньому віці у дітей закладається основа до високого художньо-естетичного смаку, любові до художньої творчості, бажання займатися мистецькими видами діяльності. Позаурочна гурткова діяльність, як одна з важливих складових системи освіти, здатна задовольнити різноманітні потреби особистості у творчій самореалізації, забезпечити її інтелектуальний, духовний і фізичний розвиток.

Одним з напрямів художньо-естетичного розвитку підлітків у гуртковій роботі є авторська художня лялька, яка становить один з яскравих прикладів сучасної художньої культури в Україні. Інтегруючи різні види мистецтва, вона не тільки не втрачає набутого протягом багатьох століть статусу самостійного виду декоративно-ужиткового мистецтва, а й набуває сталих рис образотворчого мистецтва з власними законами формоутворення, образною структурою та внутрішньою логікою розвитку. У сучасному світі виготовлення ляльок своїми руками зумовлено можливістю самостійно створити неповторну і практично іграшку, якій можна надати індивідуальних виразу обличчя і форму, несхожих ні на одну з існуючих. Це заняття надзвичайно захопливе і творче, доступне як дорослим, так і дітям.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна психолого-педагогічна технологія збирала велике розмаїття досліджень з проблем підготовки творчої особистості учнів. Праці І. Волкова, Л. Виготського, О. Леонтєва, Н. Мартинюка, В. Моляко, Я. Пономарьова, В. Юркевича дають змогу зрозуміти шляхи й умови розвитку творчих здібностей. Практично будь-яке педагогічне дослідження так або інакше торкається проблеми розвитку творчих здібностей і виховання творчої особистості, оскільки педагогічний процес є творчим за своєю суттю, включаючи творчість учня, вчителя, батьків, організаторів дозвілля, керівників самодіяльних гуртків і об'єднань.

Феномен ляльки, як художнього явища, привертає увагу багатьох дослідників мистецтвознавства, етнографії, філософії, історії, педагогіки, психології тощо. Низка науковців таких, як: І. Бочарнікова, Л. Герус, Р. Гільмаш, М. Грушевський, Г. Дайн, М. Дайн, І. Котова, О. Матвієнко, А. Михайлюк, М. Мішина, О. Морозова, О. Найдєн, А. Некрилова,

О. Складенко, Л. Соколова, М. Цивін досліджували народні традиції та технологію виготовлення народної ляльки, актуалізували питання виокремлення основних ознак традиційної ляльки як носія етнічності [1; 3]. Провідні дитячі психологи В. Абраменова, О. Вовчик-Блакитна, В. Мухіна, О. Смірнова зазначають, що лялька є потужним засобом впливу на психічний розвиток дитини.

Майстрині, які зробили хоча б один раз ляльку своїми руками від початку і до кінця, рідко зупиняються на одному примірнику. Це надзвичайно захопливий процес, який з часом у багатьох переростає у постійне хобі, здатне розкрити творчий потенціал. Але досліджень, які вивчають питання технології виготовлення художньої авторської ляльки, а також проблеми методики навчання цього мистецтва молоді, практично немає, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета статті полягає в розкритті прикладного значення авторської художньої ляльки у контексті творчого розвитку особистості в умовах гурткової роботи.

Виклад основного матеріалу. Протягом всього часу свого існування ляльки виконували не тільки роль дитячої іграшки. У різні часи їх виготовляли як ідолів для поклоніння богам, обереги для дому та сім'ї, використовували в релігійних ходах і для розваги на ярмарках. Вони мали різну форму і розміри залежно від призначення. Матеріал для виготовлення використовували найрізноманітніший: дерево, глину, солому, фарфор, нитки, тканину. Поняття авторської ляльки тлумачиться як «художня лялька, створена конкретним автором (авторкою), яка є унікальним, продуманим до дрібниць образом, ручною роботою з використанням різних матеріалів і авторських прийомів» [2].

Найдавніша згадка про ляльку пов'язана з царицею Клеопатрою. Колекція її ляльок слугувала своєрідним журналом мод, за ескізами одягу яких замовлялось святкове вбрання цариці для особливих церемоній. На початку XVII ст. ляльки слугували посланцями моди, їх передавали зі столиці в провінції, тим самим розповсюджуючи нові моделі одягу.

Перша художня авторська лялька в єдиному екземплярі була створена у Франції у 1881 р. відомим художником Едгаром Дега. Це була воскова статуетка, одягнута у справжню сукню з тканини. Маленька танцівниця («PetiteDanseuse»), так назвав її художник, була продемонстрована широкому загалу в Парижі на виставці імпресіоністів. Відомо, що порцелянові ляльки, популярні у XVI-XVII ст., виготовлялися в Англиї, Франції та Німеччині. Тривалий час у всьому світі колекціонери цінували й захоплювалися лише антикварними ляльками, але наприкінці XX ст. майстри авторської ляльки почали створювати нові шедеври лялькового мистецтва [2]. І нині величезну колекційну цінність мають не лише старовинні ляльки, а й роботи сучасних майстрів – справжніх «лялькових» митців-професіоналів.

Для сучасної авторської ляльки характерним є те, що вона є цілісним образом, який продуманий і втілений автором до найдрібніших деталей, починаючи з моменту зародження ідеї і до виконання останніх, на перший погляд зовсім незначних, деталей одягу. Серед них: унікальні ляльки, які створюються в єдиному екземплярі та є неповторними; копії старовинних ляльок, які стали антикварними; портретні ляльки. Такі ляльки мають свою назву, історію, настрій і характер. Вони наділені душею лялькового майстра [2]. Авторська лялька поєднує в собі багато видів мистецтва: скульптуру, художній розпис, моделювання одягу, обробку різних матеріалів. Окрім матеріалу, з якого виготовляється лялька, важливо обрати її стиль і техніку, за допомогою яких майстер вміло й гармонійно поєднає ідею з її втіленням, передасть емоції й характер образу.

Детальніше розглянемо колекційні ляльки, ляльки як предмет колекціонування. Сучасні художні ляльки можуть виготовлятися з різного матеріалу: сучасних пластиків, класичної порцеляни і навіть з текстилю.

Шарнірна лялька (англ. ball-jointed doll, BJD) – лялька у вигляді статури людини, відмінною особливістю якої є наявність рухомих шарнірних з'єднань частин тіла на місці суглобів, що дає змогу такій ляльці приймати практично будь-які пози, подібні до поз людського тіла. Усі частини тіла тримаються разом за рахунок гумових шнурів, захованих

всередині та дають потрібний натяг, коли ляльці надають яку-небудь позу.

Шарнірні ляльки – свого роду дизайнерські ляльки. Багато фірм, які торгують ними, пропонують зібрати ляльку самостійно: купити тіло, що сподобалося, голову, руки та ноги, підібрати перуку та очі, обрати макіяж, а вже потім – одяг, взуття та аксесуари. Складові частини ляльок однакових форматів і шкін тонів, вироблені різними фірмами, підходять одна одній, що створює ще більший простір для творчості. Шарнірні ляльки відомі ще з 200 р. до н.е., вони існували в Греції та Римі і були зроблені з глини та дерева. Сучасна історія шарнірної ляльки почалася в Західній Європі наприкінці XIX століття. З кінця XIX до початку XX століття французькі та німецькі виробники виготовили збірних ляльок із шарнірними частинами тіла. Ці ляльки мали розмір від 15 до 100 см (від 6 до 40 дюймів), а нині – це колекційні предмети антикваріату.

У 1930-х рр. німецький художник Ханс Беллмер виготовив ляльки з шарнірами та використовував їх у своїх фотографіях та інших сюрреалістичних творах. Беллмер висунув ідею про мистецтво фотографії ляльок, яка успадковується нині японськими художниками та BJD-аматорами.

Під впливом Беллмера та багатих традицій японських іграшок, японські художники почали створювати шарнірні ляльки, натягнуті на гумку. Їхні суглоби рухливі, а розміри цих ляльок сягають 120 см (48 дюймів). Вони не призначені для гри і навіть на рівні хобі вважаються колекційними предметами. Старі колекційні ляльки відомих митців коштують від кількох тисяч до декількох сотень тисяч доларів. Лялькові товариства, як і раніше, активні в Японії. Митці регулярно випускають артбуки з фотографіями своїх ляльок. Азіатські шарнірні ляльки знаходяться під впливом традиційних японських ляльок, таких, як ляльки Ічіматсу.

Історія серійного виробництва азіатських BJD почалася з 1999 р., коли японська компанія Volks створила лінію ляльок Super Dollfie. Перші Super Dollfie були 57 см заввишки, нанизані на гумку, тіло було з'єднане кульками. Вони були зроблені з поліуретанової смоли та схожі на іграшки, які були у Volks на той час основним продуктом. Super Dollfie були зроблені таким чином, щоб їх було легко трансформувати, і це була спроба вийти на жіночий ринок.

Перші азіатські BJD перебували під впливом естетики аніме, і це добре простежується по продукції перших BJD-компаній, таких як Volks, Cerberus Project з Delf-лінією, а також японського художника Гентаро Араки, творця U-Noa.

У 2002-2003 рр. південнокорейські компанії також долучилися до створення та виробництва BJD. Customhouse та Cerberus Project були одними з перших корейських компаній з виробництва BJD. З того часу дотепер корейський ринок поповнився багатьма іншими відповідними компаніями.

Перші китайські BJD були підробками. Деякі були рекастами, а інші – незначними модифікаціями Super Dollfie або корейських BJD. Ці підробки були зроблені з гіпсу, смоли низької якості або суміші смоли та наповнювача, наприклад, піску (polystone). Вони були дешеві, але не дуже міцні. Першою китайською компанією, яка випустила власну оригінальну BJD високої якості, були Dollzone. Їхні ляльки з'явилися на ринку в 2006 р. Згодом кілька інших китайських компаній наслідували їхній приклад і представили власних BJD на міжнародному ринку.

При замовленні BJD можна вибрати комплектацію, яка поділяється на nude або basic, fullset, Limited Edition (LE).

Nude або Basic – базова лялька. Це зібрана на еластичний джгут («гумку») лялька без перуки, макіяжу («make up»), очей (хоча деякі фірми комплектують своїх ляльок очима), в'ї, одягу, взуття та аксесуарів. Макіяж та інше можна замовити за окрему плату.

Fullset – повний набір. Комплект, що продається як лялька з макіяжем, перукою, очима, одягом та іноді взуттям. Як правило, на «промо» фотографіях зображено саме ляльки Fullset.

Limited Edition – лімітоване видання. Лялька, що виготовлена обмеженим тиражем. У комплект входить лялька з макіяжем, перукою, одягом, взуттям та інколи додатковими

аксесуарами. У деяких фірм можна за окрему плату замовити разом із лімітованою лялькою ще одну версію голови або лише обличчя: «сплячу» – з напівприкритими або закритими очима, або «фантазійну» – демонічну, вампірську.

Поруч з авторськими ляльками, створеними від початку до завершеного образу, широке розповсюдження отримали ляльки ООАК.

Термін ООАК походить від англійського One Of A Kind – «єдина у своєму роді». Спочатку так називали лише авторські ляльки, пізніше термін став поширюватись на фабричні моделі. Інколи використовується альтернативний термін makeover – переробка [3].

Термін «ООАК» використовується у загальному та прикладному значенні. Загалом його вживають в інтернеті художники, які створюють оригінальні речі, такі як ювелірні прикраси, ляльки, зброю, мистецтво, одяг та інші предмети колекціонування. У прикладному значенні термін може позначати як унікальну авторську ляльку, створену в одному екземплярі, так і повний кастом фабричної фешн ляльки, або будь-якої іншої моделі, що тиражується.

Фешн-лялька (eng. fashion doll – модна лялька) – лялька, створена для відображення модних тенденцій певного періоду (рис. 1). Нині фешн-ляльки – один з найрозвиненіших і комерційно успішних напрямів. Щорічно великі бренди, індивідуальні майстерні та приватні митці представляють як ігрові, так і колекційні випуски.

Кастом (eng. Custom) – перероблення та модифікація ляльки (рис. 2). Каст може бути повним або частковим.

Термін ООАК застосований до поточної моделі, яку ще називають редизайном ляльки, тобто незворотнім перетворенням образу, що надає їй особливості й унікальності. ООАК найчастіше передбачає часткову або повну перерисовку обличчя, перепрошивку волосся або суттєву зміну зачіски, переодягання в авторський дизайн або підібраний з готових речей. Іноді пересаджується голова на інше тіло або модифікується фігура ляльки. Творчість обмежується лише фантазією людини. Крім того, автори створюють і свою історію кожній моделі, надають імена, особливі ознаки тощо. Подекуди майстри ООАКа виконують портретні ляльки відомих особистостей.

За способом виготовлення ляльки поділяються на три основні категорії.

Рис. 1. Фешн-лялька

Рис. 2. Кастом

По-перше, це унікальні ляльки (one-of-a-kind), випущені в одному єдиному екземплярі і, відповідно, абсолютно неповторні. Це справжні твори мистецтва, виконані руками майстрів найвищого класу. Необхідно зазначити, що саме високопрофесійний художник, створивши унікальну ляльку, може розраховувати на її успіх у світі колекціонерів. Така тонка робота виконується, як правило, із сучасних «лялькових» пластиків, які дають змогу дуже ретельно та акуратно вимальювати найдрібніші деталі.

Неповторність унікальних ляльок та високий професіоналізм авторів визначають високі ціни на one-of-a-kind. За кордоном їх рівень коливається від 500 до 15000 доларів, у виняткових випадках – до 50 000 доларів.

По-друге, це обмежені тиражі ляльок (limited edition). Автори самі приймають рішення про кількість ляльок у партії та вказують цю інформацію у щорічному каталозі (як правило, це від 3 до 20 штук, максимальна кількість – 50 штук). Основним матеріалом у цій категорії є порцеляна, а ціни починаються з 1000 доларів і сягають 15000.

По-третє, це виготовлення художником ляльок на замовлення за ідеєю замовника. Така робота належить до ООАК. Ця робота цікава тим, що замовник бере безпосередню участь у творчому процесі. Така лялька може бути виготовлена відповідно до фотографії, малюнку, будь-якого опису, на який тільки здатна людська фантазія. Чи стане вона колекційним раритетом, передбачити складно, але для замовника така лялька однозначно буде мати велику цінність.

Всі люди різні і, бавлячись з лялькою, кожна людина вкладає в неї щось своє. Хтось дарує ляльці вигаданий світ, а хтось наділяє її людськими здібностями, таким чином відбувається одухотворення ляльки. Ляльки немов співпереживають нам, спостерігають за нами і навіть зберігають наші секрети, тому нам часом здається, що вони також живі.

Коли дівчинка дорослішає, то ляльок, зазвичай, відправляють припадати пилом на далеку полицю, але іноді деякі люди навіть у дорослому віці не забувають своїх улюбленець. Вони продовжують створювати образи, продумуючи їх детальніше й точніше, ніж у дитинстві. Більшість ляльок, якщо вони не були випущені в єдиному екземплярі, мають певну кількість «сестер/братів-близнюків», які, як правило, дуже схожі один на одного. За таких обставин в окремих власників таких ляльок виникає бажання зробити цей образ реальнішим та унікальнішим. Тут допомагає ООАК. Фарби та олівці в руках художника перетворюють ляльку з величезного тиражу в того, створеного нами, унікального і за характером, і за зовнішністю персонажа.

Створення авторської ляльки слід розпочинати з ескізу на папері і лише після цього добирати відповідно до сформованого образу необхідний екземпляр. Варто зазначити, що в окремих випадках відбувається навпаки, нову ідею навіює лялька з домашньої колекції чи вітрини магазину. Але, за будь-яких умов, розпочинати слід з ідеї. Створення ляльки ООАК можна представити такими етапами:

1. Розроблення ідеї, створення ескізів;
2. Детальне опрацювання дизайну;
3. Добір необхідних матеріалів та інструментів;
4. Підготовка ляльки;
5. Зміна ляльки (обличчя, волосся, нанесення тату тощо);
6. Виготовлення зміненого стилю.

Коли ідея, дизайн і матеріали підготовлені, необхідно ретельно підготувати обрану ляльку. Спочатку змивається старий макіяж, тату та інші елементи, які не відповідають новому образу. Це слід робити за допомогою ацетону і ватних дисків.

Наступний етап передбачає перерисовку («репейнт»). Перерисовка – це заміна або зміна оригінального рисунку на обличчі ляльки. Для цього використовуються такі матеріали: матовий лак-спрей, акрилові фарби, акварельні олівці, суха пастель, глянцеви акриловий лак, щіточки з натурального ворсу дуже маленьких розмірів, веєроподібні, ацетон, ватні палички і диски, рукавички, респиратор. Послідовність дій: знежирити обличчя ляльки

(спирт/мило + вода) і ретельно висушити; нанести захисний шар – ґрунт (прозорий матовий лак/лак-спрей); рисуємо і кожен вдалий етап фіксувати лаком-спреєм, тонкі лінії виконувати олівцем, щіточками нанести колірну основу, веєроподібними щіточками сконтурувати обличчя ляльки.

Далі виконуємо прошивку голови ляльки. Перепрошивка – це заміна старого волосся ляльки на нове. Як правило, нову прошивку роблять густішою, аніж в оригінальній ляльці. Для прошивки використовують: спеціальну голку (її можна замінити «циганською» – довгою, міцною і тонкою, з великим містким вушком); прозорий водостійкий клей або свічка; матеріал для створення волосся (натуральний – вовна кози, натуральне волосся; синтетичний – канекалон, фібра).

Технологія перепрошивки: зняти голову ляльки і видалити старе (фабричне) волосся; нарізати велику кількість пасм, які потім слід вставити в голову ляльки; проселивши в голку по одному пасму, проколоти голову ззовні і вивести голку через шийний отвір; кінчик, що стерчить, обпалити або проклеїти; укласти волосся і закріпити лаком.

Щоб завершити образ, слід перейти до аутфіту. Аутфіт – комплект одягу, повний гардероб ляльки, що передбачає й аксесуари. Аутфітом не можна назвати одну спідничку або одну сукню. Одяг, як правило, шують, роблячи заміри ляльки.

На перший погляд здається, що створення ляльки ООАК – це простий процес, однак це кропітка творча робота, яка вимагає не лише зосередженості, точності, майстерності, а й знань, умінь з низки художніх і декоративних дисциплін, зокрема: живопису, скульптури, композиції, кольорознавства, дизайну, рукоділля з різних жанрів, перукарської майстерності тощо.

Початківцям слід озброїтись терпінням і спеціальною літературою. Книги та майстер-класи, форуми та виставки стануть найкращими помічниками. Перед створенням масштабних проєктів слід також потренуватись у прорисовці обличчя, перепрошивці волосся, пошитті одягу.

Висновки. Робота над створенням авторської художньої ляльки становить творчий процес, який фактично є інтуїтивним, але водночас неможливий без розуміння алгоритму виготовлення ляльки, знань властивостей матеріалів і володіння певними прийомами, усвідомлення правил і закономірностей зазначеного виду мистецтва. Заняття мистецтвом – це цікава подорож, пригода, вивчення нового, пізнання таємниці, захоплюючий експеримент, подолання труднощів.

Прагнення людей до самовираження та індивідуальності було завжди. Нині кастомізація набирає величезної популярності в різних галузях, у тому числі й ляльковій галузі. Техніка ООАК забезпечує звичайним масовим лялькам нове життя, роблячи їх несхожими ні на що. Унікальну ляльку може зробити практично кожен, доклавши трохи фантазії, посидючості, терпіння, створюючи фактично об'єкт сучасного мистецтва.

Робота зі створення авторської ляльки ООАК дає змогу відчувати себе художником, митцем, що робить цей процес особливо цікавим.

Список використаних джерел:

1. Авторська лялька. *Вікіпедія: Вільна енциклопедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Авторська_лялька (дата звернення: 19.02.2022).
2. Голдовский Б.П. Художественные куклы. Большая иллюстрированная энциклопедия. Дизайн Хаус, 2009. 296 с.
3. Куклы ООАК. URL: <https://www.toybytoy.com/doll/2011-02-10-2> (дата звернення: 19.02.2022).
4. Ляльки своїми руками. URL: <https://remontu.com.ua/lyalki-svo-mi-rukami>
Ляльки у техніці ОАК. Демонесса ООАК зі старої ляльки. URL: <https://solnysh.ru/uk/mesyachnye/kukly-v-tehnike-oak-demonessa-ooak-iz-staroi-kukly-takzhe-ya.html> (дата звернення: 19.02.2022).